

УДК 37.013.83:37.018.46:371.14   **Микола ВІДНІЧУК,**

*кандидат педагогічних наук, доцент,
директор ІПО Рівненського державного
гуманітарного університету, академік
Української академії акмеологічних наук,
заслужений працівник освіти України*

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ФАХОВОГО ЗРОСТАННЯ ПЕДАГОГА НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНОГО ПІДХОДУ

У статті обґрунтовується необхідність системного розвитку фахових компетентностей учителя з метою підвищення його кваліфікації, аналізується роль і місце методичних служб різного рівня в даному процесі.

Ключові слова: *компетентність, фахове зростання, мотивація, моніторинг, індивідуальна освіта, траєкторія, методичні служби.*

В статье обосновывается необходимость системного развития профессиональных компетентностей учителя с целью повышения его квалификации, анализируется роль и место методических служб разного уровня в данном процессе.

Ключевые слова: *компетентность, профессиональный рост, мотивация, мониторинг, индивидуальная образовательная траектория, методические службы.*

The article explains the need for a systematic development of professional competence of teachers to improve their qualifications and displays the role and place of teaching services of different levels in the process.

Keywords: *competence, professional development, motivation, monitoring, individual educational trajectory, methodical service.*

Постановка проблеми. Цивілізаційні виклики суспільства в умовах його глобалізації, інформатизації та технологізації зумовлюють необхідність відповідного реагування різних галузей суспільного буття. Освіта при цьому не є винятком, а з урахуванням спрямованості її результатів на власну перспективу суспільного розвитку, повинна першочергово зосередитися на пошуках шляхів підвищення ефективності освітніх процесів.

Ідея конкурентоздатності сьогодні набуває першочергового значення в суспільній свідомості. Розвиток, конкурентоздатність освітньої галузі у світовому економічному просторі безпосередньо пов'язані з розвитком людського потенціалу, джерелом якого є система освіти із характерними їй гнучкістю, відповідністю епохальним викликам, світовим тенденціям і національним інтересам. В означеному аспекті гарантом нової якості освіти є педагог, який креативно й прогресивно мислить, здатен прогнозувати результати власної діяльності та моделювати навчально-виховний процес на

основі досягнень сучасної педагогічної науки, спрямований на успіх і постійне самовдосконалення, готовий до безперервного підвищення фахового рівня, здобуття нової кваліфікації, оволодіння новітніми освітніми технологіями.

За словами Президента НАПН України Василя Григоровича Кременя, «завдання полягає у забезпеченні реальної, а не декларативної пріоритетності освіти. Не менш важливо побудувати освіту в контексті вимог і можливостей ХХІ століття, тобто осучаснити і модернізувати всі її складові ланки».

У зв'язку з цим післядипломна педагогічна освіта стає провідною ланкою, що забезпечує життєздатність і ефективність системи освіти. Її пріоритетність визнана в усіх розвинених країнах світу. Мета післядипломної педагогічної освіти (далі – ППО), на наш погляд, полягає у забезпеченні нової якості педагогічних і керівних кадрів освіти, здатних ефективно здійснювати професійну діяльність у ситуації нестабільності, невизначеності й постійних змін, шляхом створення умов їх неперервного особистісного й професійного розвитку впродовж усього життя та вдосконалення (інноваційні перетворення) всіх елементів системи ППО й освітньої галузі загалом відповідно до змінних умов.

Освіта є соціальним інститутом, через який проходить кожна людина, набуваючи при цьому якостей особистості, фахівця й громадянина. Завдяки діяльності вчителя реалізується державна політика у створенні інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвитку вітчизняної науки, техніки й культури, збереженні та примноженні культурної спадщини і формування людини майбутнього. Усе це актуалізує проблему підготовки вчителя, розвитку його компетентності професійного становлення. Саме компетентнісний підхід є одним із найважливіших концептуальних принципів, що визначає сучасну методологію оновлення змісту освіти.

З огляду на означене, пріоритетним завданням системи післядипломної педагогічної освіти є прогнозування траєкторії професійного зростання педагога, професійне становлення і вдосконалення його педагогічної діяльності на основі компетентнісного підходу відповідно до змісту та форм підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Зокрема це стосується модернізації педагогічної освіти, зумовленої значними змінами в педагогічній професії внаслідок стрімкого розвитку цивілізації та відставанням від змін у реальній шкільній практиці. У зв'язку з цим потребують уточнення поняття «предмет діяльності» та «компетентність педагога».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні все частіше акцентується увага на тому, що педагог має бути професійно компетентним. Термін «професійно компетентний» є одним із найбільш складних, недостатньо опрацьованих як у теоретичному, так і практичному аспекті, хоча даного напряму існує чимало наукових праць. Проблемі професійної компетентності присвячені численні праці як вітчизняних, так і зарубіжних учених, зокрема дослідження В.Афанасьєвої, Е.Бондаревської, Д.Гвішиані, І.Герчикової, Ю.Конаржевського, А.Моїсєєва, Г.Попова, П.Третьякова, Т.Шамової, С.Шишова, А.Маслоу та ін. Дослідників об'єднує прагнення не лише збагатити професійну культуру та компетентність фахівця знаннями

основ менеджменту, а й довести практичну доцільність використання наукових досягнень у педагогічній діяльності.

Проблеми професійного розвитку і компетентності педагога висвітлюються також у працях О.Дубасенюк, І.Зязюна, Н.Кузьміної, І.Ісаєва, А.Маркової, В. Олійника, Л. Сухорукової, В.Сластьоніна, А.Хуторського та ін.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, компетентність педагога – це особистісна якість суб'єкта, ступінь сформованості знань, умінь, здібностей, необхідних для якісного, кваліфікованого проведення проектно-конструкторської, аналітико-прогностичної, процесуальної діяльності на інноваційному рівні, забезпечення ціннісно-зорієнтованого простору як для власного сталого саморозвитку і самовдосконалення, так і для розвитку учня з проекцією на одержання гарантованих досягнень наперед заданого результату.

Професійна компетентність педагога у системі післядипломної педагогічної освіти формується через систему відповідних компетенцій: когнітивно-технологічної, методичної, комунікативної, соціальної, психолого-педагогічної, проектно-рефлексивної, аутопсихологічної, інформаційно-технологічної, управлінської, полікультурної, валеологічної, загальнокультурної.

Формування когнітивно-технологічної або спеціальної компетентності передбачає глибокі знання, кваліфікацію і досвід практичної діяльності в галузі свого предмета; знання засобів розв'язання технічних, творчих завдань; гармонізацію науково-предметних, світоглядно-методологічних, дидактичних та психологічних знань; оволодіння сучасним інструментарієм вивчення особистості дитини; використання прийомів педагогічного менеджменту; уміння організувати суб'єкт-суб'єктний навчальний процес. У зв'язку з цим під час курсів крім лекцій значна увага приділяється практичним заняттям, адже вони передбачають використання власного досвіду, різноманітних методів та прийомів діяльності. У міжкурсовий період педагогам пропонується ряд науково-практичних семінарів, майстер-класів відомих педагогів України, Росії, Білорусі, Грузії, Франції. Учителі є учасниками науково-дослідних лабораторій із проблем організації навчального процесу, тренінгів.

Формуючи методичну компетентність педагога, що включає процес засвоєння нових методичних і педагогічних ідей, підходів до навчально-виховного процесу в сучасних умовах, інноваційні технології, компетентісно зорієнтований, комунікативно-діяльнісний та соціокультурний підходи на підставі психофізичних та індивідуально особистісних якостей учня, практикуємо інноваційні форми роботи, зокрема Червневі педагогічні студії, авторську майстерню вчителя, школу методичної майстерності, майстер-класи, методичні тренінги, вебінари, веберенції, інтернет-форуми. Під час курсів надаємо перевагу лекціям, у ході яких викладач має змогу донести до слухачів сучасні методичні ідеї, концепції та підходи.

Особливу увагу приділяємо розвитку комунікативної компетентності вчителя. Вона охоплює знання, вміння, навички та способи здійснення фасилітативного формату регуляції співпраці «учитель – учень» із застосуванням специфічних лінгвальних і позалінгвальних засобів; урахування

вікових та індивідуально-психологічних особливостей дітей; здатність до організації власної комунікативної стратегії педагогічного спілкування та володіння технікою мови. Методично доцільним щодо цього вважаємо залучення слухачів курсів до активної мовленнєвої діяльності шляхом застосування інтерактивних методів навчання, дискусій, полеміки, обміну педагогічним досвідом. Виступаючи в ролі учасника навчального процесу, вчитель на практиці споглядає дієвість того чи іншого методу, що застосовується у навчанні дітей.

Соціальна компетентність учителя передбачає характеристики педагога, який досяг високого рівня усвідомлення соціальних проблем і способів взаємодії із суспільством; уміння знаходити інформацію і впевнено конструювати поведінку з метою досягнення балансу між власними потребами, очікуваннями, сенсом життя і вимогами соціальної дійсності; конкретизацію у свідомості індивіда своїх інтеракцій із суспільством у системі «Я – суспільство»; уміння робити вибір, брати на себе відповідальність, формування засобами предмета патріотичних почуттів, поваги до історії, традицій українського народу тощо. Критерієм рівня сформованості означеної компетентності є такі форми роботи, як обмін досвідом практичної діяльності, виступи під час конференцій, підготовка і захист курсових проєктів. При цьому вчитель розкривається не лише як предметник, а й як особистість із певними моральними якостями, умінням орієнтуватися в соціумі та широкому інформаційному полі.

Значної уваги потребує формування психолого-педагогічної компетентності вчителя. У сфері навчання вона надто важлива, оскільки охоплює володіння педагогічною діагностикою, уміння здійснювати індивідуальну роботу на основі результатів педагогічної діагностики, виявляти особистісні якості дітей, визначати і враховувати їх емоційний стан, грамотно будувати взаємовідносини з керівниками, колегами, учнями. Доцільним процесі розвитку даної компетентності вважаємо застосування психолого-педагогічних тренінгів, майстер-класів фахівців із даного напрямку, школи технологічної майстерності. На допомогу вчителю пропонуємо зразки анкет для виявлення психологічних особливостей дітей, а керівникам структурних підрозділів – анкети на виявлення психологічної готовності до роботи в сучасних умовах реалізації Державних стандартів освіти.

У процесі формування проєктно-рефлексивної компетентності, що включає вміння конструювати траєкторію розвитку школяра, здійснювати індивідуальний розвиток учня, технологічно прогнозувати, конструювати, планувати хід навчально-виховного процесу, здійснювати контрольну-оцінну діяльність, проводити моніторингово-рефлексивні операції, створювати програмно-тематичні комплекси планування вивчення предмета, працівники інституту розробили низку курсів за вибором, практичних занять, тренінгів, методичний інструментарій для здійснення моніторингових досліджень, створили консалтингові центри на базі навчально-методичних кабінетів інституту та надають методичну допомогу у процесі вивчення стану науково-методичного забезпечення під час виїздів у райони (міста).

З метою формування аутопсихологічної компетентності вчителя, що передбачає вміння усвідомлювати рівень власної професійної діяльності, спеціальних, методичних і комунікативних спроможностей та потенціалу, знання про засоби професійного самовдосконалення, бажання самовдосконалюватися, визначати завдання та траєкторію власної самоосвіти й самовдосконалення, крім працівників інституту залучаються фахівці з інших ВНЗ. Під час щорічних Червневих педагогічних студій, що проводяться для методистів РМК, керівників структурних методичних районних/міських підрозділів, значна увага приділяється проблемі професійного самовдосконалення. Крім того, означеному питанню присвячуються спеціальні науково-практичні семінари та тренінги.

Розвиток інформаційно-технологічної компетентності є одним із пріоритетних завдань інституту на даному етапі розвитку освітньої галузі. Означена компетентність передбачає вміння і навички роботи вчителя з ІКТ; уміння застосовувати раціональні прийоми пошуку, аналізу, адекватного відбору та систематизації інформації; врахування дидактичних принципів, закономірностей, способів, форм організації навчального процесу, його оптимізації на основі комп'ютеризації та застосування технічних засобів навчання; пошук інноваційних, найбільш прийнятних технологій навчання, спрямованих на розвиток інтелектуальних здібностей учнів; уміння дидактично перетворювати, інтерпретувати й адаптувати інформацію відповідно до завдань навчання і виховання; дохідливо й чітко викладати навчальний матеріал з огляду на специфіку предмета, суб'єктний досвід школярів, їх рівень підготовки, життєвий досвід і вік; використовувати засоби дистанційного навчання, моніторингу процесу навчання; зберігати та змінювати формат інформаційних документів відповідно до визначених вимог тощо. У зв'язку з цим в інституті проводяться тематичні курси, працівниками кафедр розроблено курси за вибором, визначено базові заклади з метою проходження слухачами курсів педагогічної практики, укладено угоди з науковими установами. До послуг слухачів курсів – веб-портал «Освіта Рівненщини», учасниками якого є педагогічні працівники області.

Формування управлінської компетентності включає володіння вчителем методами, прийомами організації власної діяльності та ефективної діяльності учнів, класу в урочних та позаурочних видах роботи; управління процесом засвоєння учнями знань; розробку і реалізацію способів діяльності, отримання інформації про ступінь визначених цілей, коригувальний вплив на результати роботи. З цією метою в навчальному процесі надаємо перевагу розробкам занять, моделюванню фрагментів уроків та позакласних заходів, дискусіям із питань технологічних підходів щодо формування оргдіяльнісних умінь і навичок, що є важливою складовою управлінської компетентності.

Розвиток полікультурної компетентності передбачає знання педагогом культурних, національних надбань, менталітету представників різних національностей, досягнень української культури; толерантне ставлення до культури і традицій інших народів. Як свідчить практика, формування означеної компетентності потребує форм, методів і прийомів інтерактивної

взаємодії, у процесі яких проявляється ставлення людини до співучасників діалогу (полілогу). Зважаючи на це, надаємо перевагу дискусіям із проблем навчання і виховання, у яких проявляється позиція педагога, терпимість до іншої, часто протилежної думки, поцінування звичаїв і традицій свого народу.

Отже, діяльність інституту спрямована на формування професійної компетентності педагогічних працівників в умовах післядипломної педагогічної освіти регіону, задоволення професійних та соціальних запитів педагогів у системі підвищення кваліфікації з урахуванням інноваційного розвитку галузі та реалізацію науково-дослідної теми «Науково-методичні засади професійного розвитку педагогічних і керівних кадрів в умовах випереджувальної післядипломної освіти».

Організація навчального процесу педагогічних працівників у системі ППО передбачає оволодіння новими пріоритетними напрямками, функціями, орієнтирами, технологіями, забезпечення якості, доступності й ефективності освіти. Першочерговим завданням при цьому є зміна способу мислення педагогів, перебудова їх професійних установок та відмова від застарілих стереотипів, що є підґрунтям до оволодіння способами інноваційної діяльності в освіті. Зважаючи на вищевикладене, особливої актуальності сьогодні набуває компетентнісний підхід до змісту післядипломної освіти. На відміну від терміна "кваліфікація", на якому акцентується увага в ОКХ, "компетентність" охоплює, окрім суто професійних знань і вмінь як однієї із характеристик кваліфікації, такі якості, як ініціативність, здатність до співпраці, роботи в команді, комунікативні здібності, вміння вчитися та самостійно здобувати знання, оцінювати, креативно й нестандартно мислити, відбирати та використовувати інформацію [1].

У зв'язку з цимвкрай необхідним є розроблення Державних (національних) стандартів підвищення кваліфікації педагогічних і керівних кадрів освіти, в основу яких мають бути покладені компетенції, що забезпечать єдиний підхід і якість ПК.

Упровадження стандартів і регулювання на цій основі системи освіти здійснюється в контексті розвитку сучасного світового освітнього простору. Компетентнісний стандарт розглядається Міжнародним експертним співтовариством як ідеальний, такий, що відображає предметні галузі, елементи або виміри компетентностей, шкалу рівнів досягнень. Його методологія ґрунтується на моделях компетентностей, що розроблені в таких міжнародних дослідженнях, як PIRLS і PISA.

Розробка та емпірична валідація моделей компетентностей для різних освітніх галузей сьогодні є пріоритетним завданням міжнародного розвитку освіти. Загальну концепцію компетентностей, якими повинно володіти все населення сучасних спільнот, розробляє Міжнародна комісія, що знаходиться у Швейцарії. У зазначеній моделі акцентується увага на стабільному розвитку, вона формується на основі аналізу умов і вимог до особистості, що висуваються сучасною цивілізацією, врахування різноманітних аспектів розвитку сучасної цивілізації, прогнозу розвитку на близьку перспективу [7]. Компетентнісний

стандарт може розглядатися як елемент менеджменту якості та концепції розвитку освітнього закладу.

З огляду на стандарти, *програми підвищення* мають поєднувати в собі три компоненти – загальнодержавний, регіональний та індивідуальний – і повинні бути побудовані на основі компетенцій за модульним принципом [6]. Модулі як самостійні, завершені, практико-орієнтовані освітні одиниці надають програмі гнучкості й варіативності, роблять її особистісно орієнтованою по відношенню до слухача, надаючи йому таким чином можливість вибудовувати індивідуальну програму особистісно-професійного розвитку.

Важливим аспектом при цьому є *експертиза освітніх модулів*, що має здійснюватися незалежними експертами із числа досвідчених науковців і практиків освітньої галузі. Експертна оцінка модулів дозволяє встановити їхню відповідність стандартам ПК, сучасним вимогам до змісту освітніх програм ППО, основним напрямам державної освітньої політики, запитам педагогічних працівників, а також щодо використання новітніх досягнень вітчизняної та зарубіжної науки і практики галузі освіти, у тому числі й ППО.

Висновок. Зважаючи на зазначене, потребують розроблення механізми оцінювання компетенцій та визнання компетенцій унаслідок неформальної освіти. Моніторинг розвитку системи ППО передбачає також оцінювання якості її структурних елементів. Відтак важливою є розробка критеріїв та індикаторів оцінки якості діяльності закладів ППО, хоча певною мірою ця проблема вирішується в процесі їхньої акредитації.

Отже, суспільство врешті-решт має усвідомити, що ППО є важливою цінністю і стратегічним ресурсом держави, що забезпечує особистісний розвиток та підготовку фахівців до якісних змін у суспільному розвитку. Досягнення мети ППО можливе за умови модернізації системи на основі нової функціональної моделі та створення оновленої сучасної законодавчої бази, де головним документом є Закон про ПО (освіту дорослих), котра ураховувала б європейські тенденції, вимоги, кращі зразки щодо освіти дорослих, специфіку розвитку підготовки та кваліфікаційного зростання фахівців в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Олійник В. В. Тенденції розвитку післядипломної освіти в умовах трансформації суспільства / В. В. Олійник // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2013. – №1. – С. 56-66.

2. Олійник В. В. Безперервний професійний розвиток педагога в умовах реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки / В. В. Олійник // Школа педагогічної майстерності : тези доповідей. – Рівне : РОШПО, 2011. – С. 3-12.

3. Клокар Н. І. Методика вивчення професійних запитів педагогів у міжтестастійний період : методичний посібник / Н. І. Клокар. – Біла Церква : КОШОПК, 2007. – 92 с.

4. Ващенко Л. М. Інноваційна модель організації навчального процесу в інститутах післядипломної педагогічної освіти : науково-методичний посібник /

Л. М. Ващенко [та ін.] ; УМО НАПН України. – Київ : Педагогічна думка, 2012. – 138 с.

5. Гериш Т.В. Компетентностный подход как основа модернизации профессионального образования / Т.В. Гериш, П.И. Самойленко // Стратегия образования. – 2006. – № 2 (март-апрель). – С. 11–15.

Дата надходження до редакції: 11.07.2014 р.